

УДК 477(47)("17")

СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ У ЧЕРНІГІВСЬКОМУ КОЛЕГІУМІ (1700–1786 РР.)

Крапивний Я.М.

У статті висвітлюється система професійної підготовки вчителя на Чернігівщині, а саме в Чернігівському колегіумі. Автор розглядає ідеї та практичний досвід становлення педагогічної майстерності, акцентуючи увагу на процесі підготовки майбутніх учителів у духовному навчальному закладі України 1700–1786 рр.

Ключові слова: професійна підготовка, історичний поступ, педагогічна майстерність, педагогічна техніка.

В статье рассматривается система профессиональной подготовки учителя на Черниговщине, а именно в Черниговском коллегииуме. Показаны идеи и практический опыт становления педагогического мастерства, акцентируется внимание на процессе подготовки будущих учителей в духовном образовательном заведении Украины 1700–1786 гг.

Ключевые слова: Профессиональная подготовка, исторический прогресс, педагогическое мастерство, педагогическая техника.

The article describes the system of professional teacher education in Chernigiv region, specifically in Chernigiv Collegium. The author investigates ideas and practical experience of pedagogical mastery formation and expounds the process of teacher education at the clerical educational establishment (1700–1786 yrs.).

Key words: professional education, historical progress, pedagogical mastery, pedagogical technique.

Постановка проблеми. На сучасному етапі актуальною є проблема формування особистості майбутніх учителів. На даний час гуманістичні пріоритети вищої педагогічної освіти потребують розвитку суб'єктивності та незалежності майбутніх педагогів, їх самостійності, активності, творчого пошуку та відповідальності за свій професійний розвиток.

Серед проблем історії духовної культури України важливе місце займає дослідження формування системи освіти, діяльності окремих навчальних закладів, насамперед Острозької, Києво-Могилянської академії, Львівського університету та інших навчальних закладів. Але важливого значення у системі професійної підготовки вчителя і педагогічних кадрів для національних шкіл та розвитку освіти і культури України в цілому відігравали середні навчальні заклади, що були засновані у XVII ст.: Чернігівський, Харківський, Переяславський колегіуми. Саме в цих навчальних закладах продовжувалися традиції підготовки вчителя-майстра, виникали нові форми та методи становлення елементів педагогічної майстерності в їхніх навчально-виховних системах [2, с. 121].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню визначених проблем присвячено

чимало наукових праць таких відомих дослідників, як О.Травкіна, О.Лавріненко, С.Мащенко, С.Сірополко, В.Литвинов, А.Адруга, М.Кравченко, Л.Масол та ін.

Як визначають ці дослідники, у навчально-виховному процесі акцент слід робити на систему професійної підготовки майбутніх учителів чинники, що сприяли формуванню особистості майбутнього педагога-майстра.

Мета статті: здійснити історико-ретроспективний аналіз розвитку педагогічної майстерності вчителя у Чернігівському колегіумі, дослідити етапи виникнення даного закладу, його роль в освітньому просторі України, охарактеризувати систему підготовки вчителів.

Виклад основного матеріалу. Історія Чернігівського колегіуму була нерозривно пов'язана з суспільно-політичним та економічним розвитком Лівобережної України на зламі XVII–XVIII ст. Наприкінці XVII ст. у Гетьманщині відбувається стрімкий розвиток економіки і культури. Найважливіший освітній центр України – Києво-Могилянський колегіум – переживав період розквіту й набув офіційного статусу академії. За гетьмана Івана Мазепи, який опікувався академією, вона утвердилася в ролі головного освітньо-культурного

осередку не тільки України, але й усієї Східної Європи.

Саме в цей період у Чернігові – другому за значенням після Києва історичному та культурному центрі Гетьманщини – за сприяння гетьмана Івана Мазепи був заснований ще один навчальний заклад вищого рівня – Чернігівський колегіум.

Щодо становлення вищої освіти на Чернігівщині в умовах культурного піднесення, що переживало українське “національне відродження” після тривалого періоду Руїни, відбувається період стабілізації козацької держави. Він розпочався за часів гетьманування І.Самойловича (1672–1687), а свого піку досяг за гетьманування І.Мазепи (1687–1709) і супроводжувався значним підйомом в усіх сферах матеріальної і духовної культури. Політика гетьмана була спрямована на підтримку освіти, церковного будівництва, різних галузей мистецтва. У цей час розпочинаються відбудовуватися міста і села, зміцнюється позиція православної церкви, з'являється мережа початкових шкіл, що традиційно існують при церквах і монастирях [4, с. 8].

У XVII–XVIII ст. великий вплив на розвиток освіти мали братські школи, а також Києво-Могилянська академія, яка була єдиним вищим освітнім закладом на теренах Східної Європи. Вона здійснювала підготовку випускників – освічених людей, які у подальшому проводили просвітницьку роботу, насамперед серед широких верств населення, котрі в той час страждали від браку освітніх закладів на території України. Саме тому створення у Чернігові другого (після Києво-Могилянської академії) навчального закладу вищого рівня – не випадкове. Місто Чернігів стало визначним центром древньої Чернігово-Сіверської землі.

Але не лише цей історичний факт відіграв свою роль у тому, що саме на цьому місці і виник Чернігівський колегіум. На даній території утвердилися цілі династії заможних та впливових людей з козацької старшини. До них належали: Дуніни, Лизогуби, Борковські, Полуботки, котрі розпочали відбудову Чернігова [9, с. 280].

Підйому та розквіту освіти сприяло високо-освічене духовенство, тому що чернігівські архієпископи володіли найбільшою в Гетьманщині єпархією, їм імпонувало мати свою резиденцію в місті, яке за своєю стародавньою славою подібне до Києва. Видатний просвітник, церковний та громадський діяч Л.Баранович у 1672 р. переводить з Новгород-Сіверського до Чернігова свою кафедру. Цим вчинком він перетворив місто на визначний просвітницько-культурний осередок Лівобережної України, згуртовуючи навколо себе відомих письменників та духовних проповідників: Д.Туптала, Т.Богдановича, Л.Крощоновича, І.Гнатівського [4, с. 8, 9].

Зокрема, історик М.Докучаєв з посиланням на О.Шафонського говорить про те, що предтечею у Чернігівського колегіуму була школа, заснована Л.Барановичем у Новгороді-Сіверському. Саме Чернігівський колегіум відноситься до числа перших навчальних закладів, що випускали, можливо, і некваліфікованих педагогів, проте він став однією із провідних духовних шкіл на українських землях. Система підготовки майбутніх

учителів, формування в них елементів майстерного володіння словесно-комунікативною дією була основою підготовки вчительських кадрів..

Користуючись підтримкою І.Мазепи, І.Максимович у 1700 р. здійснює реорганізацію школи, яку створив Л.Баранович, у колегіум за зразком Києво-Могилянської академії. Саме за підтримки І.Мазепи та його фінансування будуються корпуси колегіума з навчальними класами та друкарня [4, с. 13, 14].

Можна з упевненістю стверджувати, що колегіум був заснований І.Максимовичем при кафедральному Борисоглібському монастирі за безпосередньої підтримки гетьмана І.Мазепи.

Щодо заснування колегіуму, то в збірнику “Зерцалі от писанія божественного” прямо не говорилося про час його створення. О.Шафонський теж не називав точної дати, лише повідомляв, що він був заснований між 1696 і 1712 роками, тобто в період архієпископства І.Максимовича. Але дослідники колегіуму М.Докучаєв і В.Латинський у др. пол. XIX ст. більш детально вивчили матеріали щодо історії навчального закладу і датують його заснування 1700 р. [4, с. 14].

Отже, можна стверджувати, що Чернігівський колегіум був заснований у 1700 р. з ініціативи Чернігівського ієрарха Л.Барановича та архієпископа І.Максимовича – видатних релігійних та культурних діячів України.

У розвитку колегіуму було три періоди:

- 1700–1721 рр. – період становлення та розвитку навчального закладу;

- 1721 – сер. XVIII ст. – розвиток колегіуму, введення нових дисциплін;

- середина XVIII ст. – 1786 р. – поступова втрата демократичних традицій, посилення регламентації та уніфікації всіх сфер з метою перетворення його на вузькостановий духовний заклад [4, с. 15].

Підтвердженням того, що колегіум випускав вчителів, є письмова доповідна записка Синоду від місцевого архієрея, датована 1728 р., у якій зазначалося: “Чернігівський колегіум при кафедральному Борисоглібському монастирі відкритий у 1700 р. за зразком Києво-Могилянської академії. Деякі випускники прагнули продовжити своє навчання в школах Києва, а інші приймали сан монахів, займалися проповідями слова Божого. Але багато й залишалося в Чернігівській єпархії на посадах професорів (учителів)” [2, с. 122].

З даної записки можна зробити висновок, що навчально-виховна система Чернігівського колегіуму була спрямована на педагогічну професію та відкриває наявність елементів професійної майстерності в підготовці майбутніх учителів. У цьому навчальному закладі панувала класно-урочна система викладання навчальних предметів, коли один учитель викладав усі дисципліни і разом з учнями переходив до наступного вищого класу [2, с. 122].

З 1700 до 1705 рр. у колегіумі було відкрито чотири класи: три граматичні і один поетики. В усіх класах поетики, як і в Києво-Могилянській академії, студенти вивчали теоретичні основи поезії, загальні правила складання віршів, їхню класифікацію за жанрами. На практичних заняттях вчилися писати поетичні твори латинською, польською мовами, а

з 40-х рр. XVIII ст. – ще й російською. Саме курс поетики формував професіоналізм майбутнього вчителя. Потрібно було навчити учня збуджувати у слухачів позитивні почуття через естетичну гармонію змісту складних віршів [2, с. 122].

У колегіумі навчалися переважно діти багатих міщан і козацької старшини. Про популярність закладу свідчать ті факти, що в 30-х рр. XVIII ст. тут навчалися вихідці з Польщі, діти з духовних та світських станів, навіть був один угорець. Дані факти підтверджують неабияку популярність колегіуму за межами своєї території. Треба сказати, що найпопулярнішим курсом у Чернігівському колегіумі став курс риторики. Кожен викладач готував власноруч написані лекції, які диктували студентам. Саме риторика як навчальний курс була покликана навчити студентів основ красномовства, комунікативної культури мовлення та використання мовних норм у процесі спілкування [2, с. 123].

Як стверджує О. Травкіна, студенти, як правило, разом з викладачами брали участь у святах, урочистостях, що відбувалися в місті, виступаючи з вітальними промовами, діалогами, п'єсами, музичними творами. «Система підготовки майбутніх учителів, формування в них елементів майстерного володіння словесно-комунікативною дією в Чернігівському колегіумі опосередковано здійснювалась через предмети культурологічного циклу – співи, музику, образотворче мистецтво [2, с. 123]. Риторичні традиції, які склалися в колегіумі, спонукали студентів ретельно працювати над уміннями складати та проголошувати панегіричні, похвальні, вітальні, судові та інші проповіді, промови та вести листування [2, с. 123]. Викладачі колегіуму, регенти хорового колективу прагнули через навчання виконавській манері сформувати у студентів такі необхідні професійні риси, як постановка голосу, дихання, дикція, інтонування – виняткові елементи для становлення педагогічного професіоналізму тих, хто присвятить себе служінню вчительській професії [2, с. 124]. У навчальному закладі існував інструментальний ансамбль, у якому студенти вчилися гри на флейті, скрипці, клавесині, бандурі, гусях. Саме виконавська майстерність гри на інструментах сприяла розвитку темпоритму, почуття міри, такту та інших комунікативних рис, необхідних для організації педагогічної взаємодії вчителя-вихователя [2, с. 124].

Наступними курсами після риторики були запроваджені в Чернігівському колегіумі філософія, а за ним і богослов'я. Першим професором філософії в колегіумі був перфект С.Новопольський. Традиційно філософський курс розпочинався з викладання логіки, потім метафізики, фізики. У деяких філософських курсах розглядалися також питання етики та моралі [4, с. 32]. Усвідомлюючи значення філософської освіти у формуванні педагогічних начал випускників, викладачі курсу своєю обізнаністю, майстерністю викладу навчального матеріалу збуджували в учнів позитивні почуття, впливали на розвиток їхньої особистості та становлення наукового світогляду. Розвиткові педагогічних умінь і навичок студентів колегіуму сприяли погляди наставників на сутність та специфіку виховного процесу. Ця тема глибоко вивчалась у

курсах провідних наук, переважно риторики, філософії, поетики [2, с. 124].

Курс навчання закінчувався вивченням філософії. Тільки після дворічного навчання у класі влаштовувалися диспути. В кінці кожного місяця чи семестру студенти готували філософські дисертації та проповіді, які захищали у присутності своїх товаришів [4, с. 36].

Останній курс – богослов'я – у даному закладі не був запроваджений, а причина – брак приміщень для занять [8, с. 89]. Його було впроваджено після реорганізації колегіуму у симанарію в 1786 р. [3, с. 640]. Учні колегіуму вивчали різні мови: грецьку, німецьку, французьку [4, с. 36].

Виходячи з даних фактів, можна стверджувати, що предмети, які викладалися в Чернігівському колегіумі до 1786 р., були аналогічними до предметів Києво-Могилянської академії та Харківського колегіуму, винятком було богослов'я [4, с. 40]. У цьому закладі станом на 1727 р. навчалось 257 учнів. Після виділення поетики в окремий клас, з сер. 30-х рр. XVIII ст., у колегіумі викладали чотири вчителі, після запровадження філософії – п'ять, нових мов – шість учителів. У пер. пол. XVIII ст. учителі, як правило, були ченцями. Більшість викладачів Чернігівського колегіуму закінчували Києво-Могилянську академію, рідше Львівську. Уже в 20-х рр. XVIII ст. Чернігівський колегіум мав учителів із власних вихованців, які викладали в нижчих класах. Даний факт підтверджує, що колегіум готував саме майбутніх педагогів [4, с. 44]. До нього приймали учнів різного віку: від 10-ти і аж до 18-ти років, незважаючи на те, що правилами вступу рекомендувалися діти віком від 7 до 10-ти років [4, с. 56].

Великий вплив на розвиток комунікативності майбутнього вчителя, випускника колегіуму, здійснювали традиції системи виховання та навчання, які в чернігівській школі підтримувалися протягом усього існування. Писемні та архівні джерела свідчать про те, що від часу заснування закладу у ньому був започаткований «Інститут інспекторів». Студенти, які успішно навчалися на старших курсах, закріплювалися за учнями, які щойно вступили до навчального закладу, та допомагали їм в адаптації, стежачи за дотриманням внутрішнього розпорядку та благопристойності поведінки. Внаслідок цього студенти старших класів набували навичок педагогічного та виховного досвіду [4, с. 61].

Висновок. Таким чином, Чернігівський колегіум як загальноосвітній та всестановий навчальний заклад був основним просвітницьким центром у регіоні і готував освічених людей: педагогів, писарів, духовенство, літераторів, готував студентів до медичних шкіл [4, с. 81].

Одним із найважливіших його напрямів була підготовка вчителів, бо саме колегіум задовольняв потреби в педагогічних кадрах як Чернігівщини, так і найближчих до неї територій. Щойно розпочиналося навчання в колегіумі, учні залучалися до педагогічної діяльності, виконували обов'язки інспекторів, підробляли домашніми вчителями, приватно навчали дітей у заможних родинах. Саме цей вид діяльності було широко розповсюдженим як засіб заробітку серед малозабезпечених

вихованців. А головне – учні проводили значну просвітницьку роботу в регіоні. Випускники які обрали духовну кар'єру, висвячувалися на священника або дяка і брали активну участь у розповсюдженні знань серед населення [4, с. 81].

Отже, Чернігівський колегіум був провідним освітнім закладом на Північному Лівобережжі і

задовольняв потреби регіону в педагогічних кадрах, державних службовцях, церковних діячах. Вихованці колегіуму вирізнялися ґрунтовною теоретичною і практичною підготовкою, їх постійно запрошували на посади вчителів та церковних діячів у різні регіони Російської імперії та Західної Європи.

Література

1. Докучаев Н. Первые годы существования Черниговской семинарии (1700–1712 гг.) / Н. Докучаев // Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. – 1870. – № 16. – С. 284.
2. Лавріненко О. А. Історія педагогічної майстерності / О. А. Лавріненко. – К. : Богданова А. М., 2009. – С. 328.
3. Летинский В. Картинка из прошлого / В. Летинский // Черниговские епархиальные известия. – 1898. – № 16. – С. 640.
4. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (1700–1786) / О. І. Травкіна. – Чернігів : ДКП РВВ, 2000. – 120 с.
5. Травкіна О. І. Про викладання предметів у Чернігівському колегіумі / О. І. Травкіна // Сіверянський літопис. – 2000. – № 1. – С. 16–32.
6. Травкіна О. Про викладання предметів у Чернігівському колегіумі / О. І. Травкіна // Сіверянський літопис. – 1999. – № 4. – С. 110–123.
7. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (до 300-річчя заснування) / О. Травкіна // Український історичний журнал. – 2000. – № 5. – С. 68–78.
8. Травкіна О. І. До питання про місце знаходження Чернігівського колегіуму та реорганізацію його в семінарію / О. І. Травкіна // Сіверянський літопис. – 1997. – № 5. – С. 89.
9. Шафонский А. Ф. Черниговского наместничества топографическое описание / А. Ф. Шафонский // Сіверянський літопис. – 1999. – № 3. – С. 114.
10. Шафонский А. Ф. Черниговского наместничества топографическое описание / А. Ф. Шафонский // Сіверянський літопис. – 1999. – № 3. – С. 34.